

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.35>

ВПЛИВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ НА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВ: АНАЛІЗ ЗМІН У ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ

Шаповал А.О.,
аспірант 1 курсу
факультету права та міжнародних відносин,
Київський авіаційний інститут
e-mail: 5654280@stud.kai.edu.ua

Шаповал А.О. Вплив збройної агресії на міжнародно-правовий статус держав: аналіз змін у правосуб'єктності.

У статті здійснено комплексне дослідження впливу збройної агресії на міжнародно-правовий статус держав у контексті сучасних геополітичних викликів. Проаналізовано трансформації правосуб'єктності як держави-агресора, так і держави-жертви, з урахуванням норм міжнародного права, практики міжнародних організацій та конкретних кейсів. Особливу увагу приділено становищу держави-жертви, яка відповідно до принципів міжнародного права не втрачає своєї правосуб'єктності навіть у разі окупації, анексії чи втрати частини території. Підкреслюється значення принципів територіальної цілісності, суверенітету, непорушності кордонів та презумпції продовження державності, що закріплені в Статуті ООН та інших базових міжнародно-правових актах.

Держава-агресор, хоча формально залишається суб'єктом міжнародного права, стикається з масштабними обмеженнями: запровадженням санкцій, міжнародною ізоляцією, втратою репутації та довіри з боку інших держав. На прикладі агресії Російської Федерації проти України продемонстровано обмеженість існуючих міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності, зокрема неможливість позбавлення права вето в Раді Безпеки ООН чи виключення з ключових міжнародних структур.

Автор обґрунтовує необхідність реформування міжнародного права: створення спеціального трибуналу для злочину агресії, посилення санкційної політики, впровадження механізмів обов'язкової компенсації збитків державам-жертвам. Стаття має практичну значущість для розробки нових підходів до зміцнення міжнародного правопорядку та захисту суверенітету держав у XXI столітті.

В умовах глобалізації та зростаючої геополітичної напруги питання ефективності міжнародно-правових інструментів набувають особливої актуальності. Важливо також відзначити роль міждержавної співпраці та посилення превентивних механізмів, які можуть запобігти виникненню нових конфліктів. Водночас міжнародне співтовариство повинно знайти баланс між суверенітетом держав і необхідністю колективної безпеки, що стане ключовим чинником стабільності у майбутньому.

Ключові слова: держава-агресор, держава-жертва, міжнародно-правова відповідальність, міжнародні відносини, вдосконалення законодавства.

Shapoval A.O. The impact of armed aggression on the international legal status of states: an analysis of changes in legal entity.

The article presents a comprehensive study of the impact of armed aggression on the international legal status of states within the context of contemporary geopolitical challenges. It analyzes the transformations of legal personality of both the aggressor state and the victim state, taking into account international law norms, the practices of international organizations, and specific case studies. Particular attention is given to the position of the victim state, which, according to the principles of international law, does not lose its legal personality even in cases of occupation, annexation, or loss of part of its territory. The significance of the principles of territorial integrity, sovereignty, inviolability of borders,

and the presumption of state continuity, enshrined in the UN Charter and other fundamental international legal instruments, is emphasized.

Although the aggressor state formally remains a subject of international law, it faces substantial restrictions: the imposition of sanctions, international isolation, loss of reputation, and diminished trust from other states. Using the example of the Russian Federation's aggression against Ukraine, the article demonstrates the limitations of existing international legal mechanisms for holding aggressors accountable, including the inability to revoke veto power in the UN Security Council or to exclude states from key international organizations.

The author substantiates the need for reforming international law by proposing the establishment of a special tribunal for the crime of aggression, strengthening sanctions policies, and introducing mechanisms for mandatory compensation of damages to victim states. The article has practical significance for developing new approaches to strengthening the international legal order and protecting state sovereignty in the 21st century.

In the context of globalization and increasing geopolitical tensions, the effectiveness of international legal instruments becomes especially relevant. It is also important to acknowledge the role of interstate cooperation and the enhancement of preventive mechanisms that can help avert the emergence of new conflicts. At the same time, the international community must find a balance between state sovereignty and the necessity of collective security, which will be a key factor for stability in the future.

Key words: aggressor state, victim state, international legal responsibility, international relations, improvement of legislation.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де міжнародні відносини визначаються не лише правовими, але й геополітичними факторами, питання міжнародно-правового статусу держав у контексті збройної агресії набуває особливої ваги. Збройна агресія завжди була викликом для міжнародного правопорядку, оскільки вона безпосередньо впливає на стабільність системи міжнародного права, зокрема на статус і правосуб'єктність держав. Російська агресія проти України, а також інші приклади сучасних конфліктів засвідчили необхідність переосмислення впливу агресії на правовий статус держав і межі міжнародної правосуб'єктності. Проблема міжнародно-правової суб'єктності держав в умовах збройної агресії залишається недостатньо дослідженою в контексті змін, що відбуваються внаслідок порушення суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності. З огляду на ситуацію в Україні, анексію Криму, окупацію частини територій та агресію Російської Федерації, зростає необхідність глибокого аналізу правових механізмів реагування міжнародного співтовариства та впливу агресії на міжнародно-правовий статус як держави-агресора, так і держави-жертви.

Стан опрацювання цієї проблематики. Теоретичні аспекти міжнародно-правового статусу держав і правосуб'єктності висвітлювалися у працях таких вчених, як: В.М. Шумилов, М.В. Буроменський, В.І. Муравйов, В.Н. Денисов, Джеймс Кроуфорд. Проблемам збройної агресії та її правових наслідків приділили увагу М.М. Мартіно, К. Пелле, Р. Колб. Проте, більшість досліджень фокусуються на кримінальній відповідальності за агресію або питаннях відповідальності держав, у той час, як аналіз змін правосуб'єктності як наслідку агресії досліджений недостатньо.

Методи. Під час здійснення наукового дослідження з обраної проблематики використовувались наступні наукові методи: аналіз та синтез, історичний, узагальнення, порівняння, історичний, логічний, аналіз документів тощо.

Метою статті є комплексне дослідження впливу збройної агресії на міжнародно-правовий статус держав, аналіз змін у правосуб'єктності держав.

Виклад основного матеріалу. Міжнародно-правовий статус та правосуб'єктність держави – фундаментальні категорії міжнародного права, що визначають місце та роль держави в системі міжнародних правовідносин. Саме ці поняття визначають здатність держав бути повноцінними учасниками міжнародного правопорядку, набувати права й обов'язки, укладати договори, бути членом міжнародних організацій та реалізовувати захист своїх інтересів на міжнародній арені.

Сучасне міжнародне право відійшовши від догми класичного міжнародного права, що держава є єдиним суб'єктом міжнародного права та перейшло до більш гнучкого розуміння: «держава – основний суб'єкт міжнародного права» [1, с. 66]. Цей підхід визнано як у вітчизняній, так і західній доктрині міжнародного права. В той же час, самі підходи до того як треба розглядати правосуб'єктність держави, що є її об'єктивними елементами, які вимоги треба приділяти до держав – суб'єктів міжнародного права не є однозначно встановленими [2, с. 247].

На думку академіка Ю.С. Шемшученка, свій правовий статус має і держава, який характеризується двома аспектами – внутрішнім і міжнародним. Перший визначається головним чином нормами конституційного права (Конституція України, зокрема, зафіксувала основні правові засади державного устрою України), а міжнародно-правовий статус держави визначається нормами і принципами міжнародного права [3, с. 27-28].

Як вже було зазначено, міжнародно-правовий статус держави – це сукупність міжнародних прав та обов'язків, що визначають її положення у світовому співтоваристві. Він формується на підставі положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, загальновизнаних принципів міжнародного права, міжнародних договорів, рішень міжнародних організацій тощо [4, с. 93-94].

Основними елементами міжнародно-правового статусу сучасної держави є: 1) суверенітет – вища й незалежна влада держави над власною територією та населенням; 2) територіальна цілісність і непорушність кордонів; 3) політична незалежність; 4) право на участь у міжнародних відносинах; 5) право на самооборону та безпеку [5, с. 321-322]. Ці ключові елементи забезпечують державі рівність з іншими державами та гарантують їй недоторканність у міжнародних відносинах.

Правосуб'єктність є динамічним явищем, яке змінюється відповідно до етапів соціально-економічного розвитку суспільства, при цьому зберігаючи свою сутнісну ідентичність. Еволюція категорії «правосуб'єктність» триває і буде продовжуватися через розширення її змісту шляхом наукового дослідження, яке переходить від абстрактного рівня до конкретного. Головною метою є діалектична реконструкція обраного об'єкта, що включає цілісну теоретичну узагальненість всіх її загальних, особливих та окремих аспектів [6, с. 4-5].

Правосуб'єктність держави є первинною та невід'ємною, тобто не залежить від визнання іншими державами. Водночас, визнання держави має політичне значення та може впливати на обсяг фактичної реалізації її правосуб'єктності [7]. Правосуб'єктність держави ґрунтується на основоположних принципах міжнародного права, закріплених у Статуті ООН та Декларації про принципи міжнародного права 1970 року: суверенна рівність держав, невтручання у внутрішні справи, повага до прав людини, мирне вирішення міжнародних спорів [8]. Ці принципи є умовою повноцінної реалізації міжнародно-правової суб'єктності.

Як відомо, правосуб'єктність – це основна ознака держави як суб'єкта правових відносин, що виявляється у наявності прав і обов'язків, встановлених законодавчими, договірними, звичаєвими й іншими нормами права. Загальновизнаним є те, що правосуб'єктність держави включає такі елементи: 1) правоздатність; 2) дієздатність; 3) деліктоздатність. Іноді додатково виокремлюють участь у нормотворчості, що підкреслює особливість повної загальної правосуб'єктності держави, на відміну від інших суб'єктів [9, с. 63].

Що стосується сучасних викликів міжнародно-правовій суб'єктності держав, то варто акцентувати увагу на тому, що у ХХІ столітті перед міжнародно-правовою суб'єктністю сучасних країн постали нові виклики, серед яких: збройна агресія та окупація територій (як у випадку з Україною), гібридні війни, поява суб'єктів міжнародного права, що не є державами (міжнародні організації, народи, що борються за самовизначення тощо) [10].

Збройна агресія є однією з найсерйозніших загроз для міжнародного правопорядку. Вона не лише руйнує мир і безпеку, а й має суттєвий вплив на міжнародно-правовий статус як держави-агресора, так і держави-жертви. Сучасні міжнародні конфлікти, зокрема агресія Російської Федерації проти України, актуалізували необхідність глибшого аналізу правових наслідків агресії та її впливу на правосуб'єктність держав. Попри це, варто констатувати, що держави все одно залишаються основними суб'єктами міжнародного права, а їхній статус є базовим та фундаментальним у міжнародних відносинах.

Як вже було зазначено вище, збройна агресія сьогодні є одним із визначальних факторів впливу на правовий статус держав. Беззаперечно, прояв збройної агресії є грубим порушенням Статуту ООН. Відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 агресія визначається як застосування сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави [11].

Через прояв (застосування) збройної агресії однієї держави проти іншої статус країни-агресора суттєво трансформується, наслідком чого для країни агресора настає міжнародна ізоляція, застосовуються санкції міжнародним співтовариством, має місце значне обмеження права участі такої держави-агресора у міжнародних організаціях [12].

Держава-агресор – це суб'єкт міжнародного права, який порушив заборону на застосування сили та здійснив збройну агресію проти іншої держави.

Держава, що вчинила агресію, не позбавляється міжнародної правосуб'єктності, однак агресор стикається із політичним, економічним, дипломатичним бойкотом, обмеженням або виключенням із міжнародних організацій, запроваджуються економічні та політичні санкції, обмеження торгівлі, фінансові блокади [12]. Не менш важливим негативним наслідком є підрив репутації: держава-агресор втрачає міжнародний авторитет, що ускладнює співпрацю з іншими суб'єктами міжнародного права.

Що стосується відповідальності – то держава-агресор несе міжнародно-правову відповідальність, включно із зобов'язанням виплатити репарації. Прикладом є Росія, яка після агресії проти України у 2014 та 2022 роках зазнала численних міжнародних санкцій, виключення з Ради Європи, обмежень у діяльності ОБСЄ та інших організацій [13].

В контексті розкриття обраної для дослідження проблематики не менш важливим є питання трансформації правосуб'єктності держави-жертви агресії. Важливо зазначити, що держава, яка стала жертвою збройною агресії, не втрачає правосуб'єктності, навіть якщо частина її території окупована. Міжнародне право гарантує презумпцію «продовження державності». Яскравим прикладом є Україна, яка зберегла свій суверенний міжнародно-правовий статус і здобула підтримку у вигляді військової допомоги, дипломатичних ініціатив, судових позовів проти країни-агресора у міжнародних судах [13].

Держава, що стала жертвою агресії, зберігає свою правосуб'єктність у повному обсязі, незалежно від окупації чи анексії частини території. Навпаки, міжнародне право гарантує: право на самооборону (стаття 51 Статуту ООН); право на захист територіальної цілісності; міжнародну підтримку – військову, фінансову, дипломатичну; право звернення до міжнародних судів для притягнення агресора до відповідальності.

Україна є прикладом держави, що захищає свій міжнародно-правовий статус, звертаючись до Міжнародного Суду ООН, Європейського суду з прав людини, ініціюючи створення спеціального трибуналу для притягнення Росії до відповідальності за агресію. Після початку агресії Російської Федерації у 2014 році з анексією Криму та подальшою окупацією частини Донбасу, а також після повномасштабного вторгнення у 2022 році, Україна не лише не втратила правосуб'єктності, а й укріпила її завдяки: збереженню членства у всіх ключових міжнародних організаціях (ООН, ОБСЄ, Рада Європи до її виходу через агресію РФ); отриманню широкої міжнародної підтримки, включно з фінансовою, військовою та гуманітарною допомогою; ініціюванню численних судових процесів проти РФ у міжнародних судах, включаючи Міжнародний Суд ООН, Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд. Крім того, Україна активно працює над міжнародними дипломатичними ініціативами, такими як Кримська платформа, саміти миру, звернення до Генеральної Асамблеї ООН.

Як вже було зазначено, міжнародне право передбачає принцип презумпції продовження державності, який означає, що навіть у разі повної або часткової окупації території держава не втрачає правосуб'єктності. Цей принцип спрямований на запобігання легітимізації агресії та анексії. Наприклад, після окупації Кувейту Іраком у 1990 році Кувейт зберіг міжнародно-правовий статус, незважаючи на фактичний контроль Іраку над його територією. ООН та міжнародна спільнота продовжували визнавати Кувейт як незалежну та суверенну державу.

Варто констатувати, що сьогодні міжнародне право наразі не містить механізмів позбавлення держави-агресора міжнародної правосуб'єктності. Це створює дилему: агресор формально залишається учасником міжнародного співтовариства, хоча де-факто його статус обмежений. Проблемними є також: вето держави-агресора у Раді Безпеки ООН, слабкість міжнародних санкцій як інструменту стримування, відсутність обов'язкового механізму компенсації збитків. Тому сьогодні активно обговорюються шляхи реформування міжнародного права для посилення відповідальності агресора.

Варто відзначити, що сьогодні політично збройна агресія може сприяти консолідації суспільства, зміцненню національної ідентичності та пошуку нових форматів міжнародної співпраці. Це також створює підґрунтя для модернізації безпекової політики та реформ у різних сферах державного управління. Серед можливих напрямів реформування міжнародного права: позбавлення права вето у випадках агресії; створення спеціального міжнародного трибуналу для розслідування злочину агресії; посилення санкційних механізмів; створення ефективних механізмів відшкодування збитків державі-жертві.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що збройна агресія істотно впливає на міжнародно-правовий статус і обсяг правосуб'єктності як держави-агресора, так і держави-жертви. Для держави, яка вчинила акт агресії, це спричиняє втрату авторитету, ізоляцію в міжнародних організаціях, обмеження участі у договірних процесах, запровадження санкцій та настання міжнародно-правової відповідальності. Водночас держава, що зазнала агресії, зберігає свою міжнародну правосуб'єктність навіть у разі часткової окупації території, та набуває додаткових правових підстав для звернення до міжнародних судових органів, отримання політичної та правової підтримки міжнародного співтовариства. Проаналізовані кейси міжнародної практики засвідчують, що хоча формально-правовий статус постраждалої держави не змінюється, її фактична участь у міжнародно-правових процесах може зазнавати трансформацій, пов'язаних із тимчасовою втратою контролю над територіями, ускладненням дипломатичних відносин та необхідністю захисту своїх прав на міжнародному рівні. З огляду на це, метою подальшого вдосконалення міжнародного права має бути зміцнення гарантій збереження правосуб'єктності держав у разі збройної агресії, а також удосконалення механізмів міжнародної відповідальності для агресора, що дозволить посилити правову визначеність і справедливість у глобальній системі міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоцький С.Д. Міжнародно-правові засади та інституційні механізми регулювання відносин у сфері екологічно орієнтованої енергетики: монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 546 с.
2. Пасечник О.В. Міжнародно-правовий вимір розуміння сучасної держави. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a14687cd-d34c-4282-8f81-f373767c40ed/content> (дата звернення: 22.07.2025)
3. Шемшученко Ю.С. Правовий статус. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.. Київ:Укр. енцикл.. 2003. Т. 5. 736 с.
4. Мартинюк О.В. і Бабик М.К. 2023. Міжнародно-правовий статус невизнаних держав. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. (Сер. 2023). 93–102.
5. Тимченко Л.Д., Кононенко В.П. Міжнародне право: підручник. Київ: Знання. 2012. 631 с.
6. Гедіков В.В. Сучасні підходи до розуміння категорії «правосуб'єктність». URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v39/1.pdf> (дата звернення: 22.07.2025).
7. Пасальський М. М. Правовий статус і правосуб'єктність держави: дискусійні питання теорії і практики. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 1. С. 26–31.
8. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%9E%D1%80%D0%B3 (дата звернення: 22.07.2025).
9. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право: навч. посібник. вид друге, доп. і перер. Київ: КНТ. 2010. 280 с.
10. Жукорська Я.М. Вплив збройних конфліктів на дію міжнародних договорів. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_9-1_69 (дата звернення: 22.07.2025).
11. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1974 № 3314. URL: <https://zakononline.com.ua/documents/show/169633169633> (дата звернення: 22.07.2025).
12. Марченко В. щодо відповідальності держави-агресора у міжнародному праві. URL: <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2025/04/zbirnyk-18-zhovtnya-2024.pdf#page=28> (дата звернення: 22.07.2025).
13. Бондар В.Ю. співвідношення понять «держава-агресор», «держава-окупант» і «держава-терорист» стосовно російської федерації в українському законодавстві. URL: <https://elar.navy.edu.ua/server/api/core/bitstreams/42a63429-793b-422e-9a21-452c70369051/content> (дата звернення: 22.07.2025).